

*Dr. Pongrácz József teológiai tanár, gyűjteményi igazgató arcképe
(Pérelly Imre alkotása, 1939)*

PONGRÁCZ JÓZSEF

Skóciai emlékeimből

PONGRÁCZ JÓZSEF (1885–1963) pápai református teológiai tanár szellemi hagyatékából folyóiratunk 2010. évfolyamában már közöltünk írást.¹ Jelen közlemény, a Skóciai emlékeimből c. felolvasása a Pápai Jókai-Kör 1910/11. évről kiadott, sorrendben a XVII. évkönyvében jelent meg dr. Kőrös Endre szerkesztésében.² A tudományosan ismeretterjesztő írás a szerző kitűnő megfigyelőképességéről és írói kvalitásairól tanúskodik. Figyelme a mindennapi élet apró részleteire kiterjed: a skót ember önzetlen segítőkészségére, a skóciai szokásokra, a társadalmi érintkezési formákra, a széles körű olvasási kedvre, az egészséges életmódra, étkezési kultúrára, a skót-magyar történelmi és kulturális kapcsolatokra. Némileg meglepő, hogy teológiai tanulmányaival csak érintőlegesen foglalkozott. E hiányt más írásai-val pótolta.

A szerző előbb könyvekből, később, edinburghi teológiai hallgató korában személyesen is megismerkedett Skóciával; az edinburghi társadalomról, a skót vidékről a patrónus családok segítségével nyerte benyomásait. Úgy érezte, hogy a hasonló történelmi sorsú skótok felszínese ismereteik ellenére kedvelik és megértik a magyarokat.

Írásában is szerepel, hogy a magyar fővárosban alakult skót misszió 1863-tól több magyar teológushallgató képzését biztosította skót teológiai akadémián. Pongrácz a Skót Szabadegyház ösztöndíjasaként 1906–1908 között tanult

¹ PONGRÁCZ József: Az énekügy története a pápa református főiskolában. [A kéziratot gépre vitte Szalayné Gubricza Emese, bevezetővel és lábjegyzetekkel ellátta Hudi József.] = AP X (2010) 1–2. 115–134. – Pongrácz életrajzát lásd: TUNGLI Gyula (főszerk.): Pápai pedagógus lexikon. Pápa, 1997. 94–95., életművét születése centenáriumán részletesen bemutatta: KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény Évkönyve 1. Pápa, 1988. 3–232.

² PONGRÁCZ József: Skóciai emlékeimből. = A Pápai Jókai-Kör Évkönyve az 1910/11. évről. XVII. évfolyam, szerk.: dr. Kőrös Endre. Pápa, 1911. 20–25.

*Edinburghban, így élményei még frissek voltak. A skót szabadegyházi ösztöndíjra a budapesti skót misszió felhívására lehetett pályázni. Az angol nyelven megírt kérvényhez be kellett csatolni a latin nyelvű iskolalátogatási bizonyítványt és az utolsó félévi tanulmányi bizonyítványt, valamint a teológiai akadémia igazgatójának ajánlását. 1912-től már nemcsak a skót egyesült szabadegyház főiskoláira, hanem más brit egyházak (a skót államegyház, az angol és ír presbiteri egyházak) tanintézeteibe is jelentkezni lehetett.*³

*Pongráczot az 1893-ban alakult és a város egész értelmiségét tömörítő pápai Jókai-Kör kérte fel felolvasásra, így élményeit a város mértékadó köreivel oszthatta meg. A felolvasásra 1910. december 11-én vasárnap délután került sor a kör helyiségében, mely alkalommal 5 műsorszám hangzott el. A Ress Margit rendezte estély első programpontja a felolvasás volt, ezt követte Baba-Baitz Irma „Virágnyílás” c. műdala Ress Irén előadásában (zongorán kísérte Trauner Margit), majd Pásztor Árpád: A vándor c. költeménye Kakas Irén tolmácsolásában és a „Losonc pusztulása” c. zenemű Erdélyi Dezső átíratában Kiss Béla cimbalmos előadásában. Az estélyt Ress Margit „Monológ” c. előadása zárta.*⁴

*A program szerint az est súlypontja a felolvasás volt, melyet a kör tagsága mellett a „nagy számú és előkelő közönség” és a helyi sajtó is egyértelmű elismeréssel fogadott. A Pápai Lapok a fiatal teológiai tanár vonzó stílusban megírt felolvasását „művelődéstörténeti tanulmánynak” nevezte, mely nagy sikert aratott.*⁵ *A Pápai Hírlap nemcsak élvezetes stílusát és tartalmas voltát dicsérte, hanem azt is beharangozta, hogy karácsonyi számában közölni fogja.*⁶

Előadásával hozzájárult a Skóciáról és Angliáról kialakult sztereotípiák fől számolásához, a brit birodalom népeinek jobb megismeréséhez. Visszaemlékezését mai helyesírás szerinti átírásban, lábjegyzetekkel kiegészítve tesszük közzé.

(– H. J.)

³ Fölhívás. = Dunántúli Protestáns Lap 23 (1912) 8. sz. (február 25.) 68.

⁴ A Jókai kör... = Pápai Lapok 37 (1910) 50. sz. (december 11.) 4., Pápai Hírlap 7 (1910) 50. sz. (december 10.) 4., Pápai Közlöny 20 (1910) 50. sz. (december 11.) 5.

⁵ A Jókai-kör... = PL 37 (1910) 51. sz. (december 18.) 4–5.

⁶ A Jókai-kör... = Pápai Hírlap 7 (1910) 51. sz. (december 17.) 4. A december 24. szám hiányzik a gyűjteményünkől, de feltehetjük, hogy a szerkesztő közölte az írást.

Bizonyára tapasztalták már, hogy milyen jóleső érzés az, ha kellemesen csalódunk. Ez a jóleső érzés volt nekem, amikor színről színre láthattam Skóciát, azt az országot, amelynek népét addig csak úgyszólván könyvekből ismertem.

Mi magyarok, én legalább azt tapasztalom, ha a skótokról beszélünk, mindjárt a skót balladákra gondolunk és hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a skótok mogorva, sötét képű, fagyos arcú és megkövesedett szívű nép, akik mindent csak az országukban oly gyakori ködön át néznek, vagy pedig „sziklák tetején” „ódon kastélyokat” képzelünk magunk elé Heinével együtt.

Szó sincs azonban náluk világfájdalomról. A legvidámabb, a legnevetőbb nép, amelyet valaha ismertem, a skót. Emlékszem, mikor megérkeztem, egy késő októberi estén, mindjárt annyit nevettünk, hogy az egész két hétig tartó odautazásomban nem nevettem annyit. De ennek is meg volt a maga oka. Az én angol beszédem annyira mulatságos volt és oly soká tudtam megtalálni a folyton zsebemben tartott szótárban a szavakat, hogy ez állandó derűtségben tartotta a háznépet.

Ha az első hatás, amelyet nyerünk egy országról vagy nemzetről, kedvező, ez már maga mintegy irányt szab további nézeteinknek is. Emlékszem ismerősökre, akik szörnyen haragudtak a németekre, mert a határszélen, a vámvizsgálatnál igen megvizsgálták podgyászuakat. Ez a kellemetlen esemény azután annyira elfogulttá tette [őket] minden iránt, ami német, hogy alig várták az időt, hogy ott hagyhatták⁷ őket.

Az én első érintkezésem tősgyökeres, Skóciában lakó skóttal olyan volt, hogy azt nem egykönnyen lehet elfelejteni. Végig szenvedtünk már a 30 órás tengeri betegség minden borzalmát, amikor megpillantottuk magunk előtt Leith-et,⁸ Edinburgh tengeri kikötőjét. A vihar miatt 8 órai késéssel érkezünk meg és az én hangulatom is mindig sötétebb lett, amikor az alkony közeledett. Mit fogok én csinálni este 8 órakor a kikötőben? Senki sem fog várni, hogyan találom meg a 106 Marchmont Road-ot⁹? Ekkor egy, a tengeri betegségben teljesen letört, angolosan lenyírt bajuszú, kedves arcú fiatalembert merészkedtem megszólítani, vajon ismeri-e Edinburghot. Szegény nem sokat

⁷ Egyéni helyesírásmód, helyesen: *otthagyhassák*

⁸ Leith fokozatosan összeépült a várossal, melynek közigazgatásilag 1920-ban lett a része.

⁹ Marchont utca 106-ot.

beszélt, nem is csoda, két napig semmit sem evett. Nagyon megviselte az út. De bágyadt szavai nagy örömet keltettek bennem, mert azt mondotta, hogy jártas Edinburghban. Először magyarázott, hogy milyen villanyosra,¹⁰ azután sodronykocsira (cableear) üljek fel, de látta, hogy aligha találom meg a sok jobbra-balra fordulás után az utcát. Fogadtunk tehát együtt kocsit. És behajtottunk a városba, fölhozta egyik, mégpedig legnehezebb pakkomat a III. emeletre és miután látta, hogy helyen vagyok, anélkül, hogy nevét megmondotta volna, eltűnt. Csak később, fél év múltán találkoztam vele egy istentiszteleten s azután többször is jákáltam vele és mindig olyan szolgálatkész, alázatos, szerény embernek ismertem meg, mint első találkozásunkkor. Hány ember akadna nálunk olyan, aki egy évi távollét után tér vissza otthonába, a tengeri út megtöri és egy ismeretlen diákhöz szegődnek és először azt vezetné biztos helyre?!

Kint tartózkodásom alatt lépten-nyomon tapasztaltam, mennyire szeretnek bennünket magyarokat. Scotus Viatornak,¹¹ aki újabban annyira elázott bennünket az európai sajtóban a nemzetiségi kérdés miatt, csak kevés párthíve akadt akkoriban. Pedig nem is ismernek eléggé bennünket és biztos vagyok benne, hogy ha jobban megismernének, jobban szeretnék. Még sok badarságot elhisznek rólunk. Egyik edinburghi napilapban pl., mint igaz történet jelent meg az a hír, hogy Magyarországon még manapság is pénzért veszik és adják a feleséget és pár hónapra rá egy hindu barátom, akivel az egyetemi angol órákon ismerkedtem meg, egy indiai angol újságot hoz oda, amelyben ugyanez a hír jelent meg, persze átvette az edinburghi újságból és szörnyü[l]ködve kérdezte, [hog]y mi még mindig itt tartunk és Magyarországot művelt, keresztyén országnak mondjuk?

Skócia és Magyarország között az összeköttetés igen régi; Margit királynéjuk, aki Skócia kulturális fejlődésére nagy hatással volt, itt született Magyarországon, ahol atyja, egy angol királyfi, menedéket keresett az Angliában ural-

¹⁰ értsd: villamosra

¹¹ Robert William Seton-Watson (1879–1951), írói álnevéen *Scotus Viator* (= vándorló skót) skót származású brit publicista, történészprofesszor, Közép- és Délkelet-Európa-szakértő, aki 1907 utáni publicisztikai működésével – a magyar nacionalizmus és nemzetiségi politika elítélésével – szellemileg előkészítette a trianoni békeszerződéseket. Emiatt Magyarországon a kettős monarchia sírásójának tekintették, a kisantant országokban viszont kitüntették és utcákat neveztek el róla.

kodó zavarok miatt.¹² És van több skót főúri család, amely azt tartja, hogy ők Magyarországból mentek be, mikor Margit és családja visszatért, a Lord Bortwick és Lord Lovat családok ezek. Budavára 1686-iki bevételében skót highlanderek¹³ is részt vettek és mindezt a skótok nagyon jól tudják.

Harcainkat szabadságunkért, nemzeti és vallási jogainkért mindig nagy érdeklődéssel kísérték és találkoztam lelkészekkel, akik még élénken emlékeztek Kossuthra; elmondták, hogyan szokott magyar ruhában, lóháton lakására menni és hogy mily tűzzel szokott beszélni a gyűléseken.

1840-ben Budapesten egy nagy intézményt alapítottak Mária Dorottya nádorasszony pártfogásával, amely még szorosabbra fűzte az összeköttetést a két ország között.¹⁴ Ennek a budapesti skót misszióknak a hatása volt az, hogy a skót szabadegyház 1863-tól fogva évenként egy-két magyar református papnövendéknek ad ösztöndíjat és azóta természetesen a szálok megsokasodtak. A folyó évben avatták fel a Webster James T. skót lelkész¹⁵ szakavatott,

¹² Skóciai Szent Margit (Nádasd, Magyarország. 1047. június 10. – Edinburg, Skócia, 1093. november 16.) magyar származású skót királyné, aki III. Malcolm feleségeként megismertette a római katolikus liturgián alapuló kereszténységet Skóciával. A nép körében jóságáért szentként tisztelték, IV. Ince pápa 1261-ben avatta szentté. Malcolm és Margit földi maradványait a reformáció idején Spanyolországba menekítették, ma is az Escorial templomában nyugszanak. Ünnepe 1673-ban vették föl a római naptárba, június 10-re, 1969-ben november 16-ra helyezték át.

¹³ highlander (angol) = felföldi, felvidéki, hegyilakó; a Skót felföld lakója

¹⁴ 1840-ben Alexander Keith és Alexander Black skót misszionárius Palesztinából hazatérően Pesten megbetegedtek, ezalatt megismerkedtek József nádor feleségével, az evangélikus Mária Dorottya württembergi hercegnővel. Az ő ösztönzésére határozták el a pesti misszió létrehozását a zsidók áttérítésére. Az első három misszionárius 1841 augusztusában érkezett Pestre. Nagy szerepük volt a fővárosi zsidóság asszimilációjában KOVÁCS Ábrahám: A skót presbiterianizmus hatása Budapesten: a skót misszió rövid története. = Reformátusok Budapesten 2. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról. Szerk.: Kósa László. Bp., 2006. 895–914.

¹⁵ Dr. Webster James T. skót lelkész tanulmányait az edinburghi egyetemen, teológiát az aberdeeni református teológiai akadémián végezte. 1895–1914 között a budapesti Skót Misszióon dolgozott, 1915-től az Egyesült Skót Szabad Egyház titkára, 1918-tól a Gyarmati, Kontinens-i és Zsidó missziói ügyek vezetője, 1929-től a skót egyházak egyesülésekor az egyház központi hivatalában a Tengerentúli osztály vezetője lett. 1919 után a magyarok érdekében sajtópropagandát folytatott, az edinburghi Magyar Segély Alap titkáráként 728.000 pengőt (26.000 fontot) gyűjtött össze a magyar inségesek támogatására. A pápai református teológia internátusát is támogatta. Többször megfordult Magyarországon. 1931-ben, 61 évesen a Church of Scotland

buzgó vezetése alatt álló intézet hatalmas új épületét, amely a dicső múlt után [a] még dicsőbb jövőendő záloga; virágozzék is időtlen időkig!

A misszió révén vannak Edinburghban családok, amelyek különösen érdeklődnek már évek óta a magyarok iránt. Ilyen a Macdonald, Moody, Hastings, Burgess, Lundie családok. A magyar diákok évek óta egy helyen, az Urquhart családnál laknak. Mihelyt megérkeznek, a fenti családok azonnal gondjukba fogadják. Mi pl. a megérkezésünk után való héten már nagy dinnerre¹⁶ kaptunk meghívást és azután is annyi családi körbe voltunk járatosak, hogy sokszor két-három meghívást is kaptunk ugyanazon napra 5 órai teára.

Eleinte tényleg kissé zárkóztak, mintha bizalmatlanok volnának, de amint megismerik, hogy kivel van dolguk, azonnal megnyílik az szívük és a házuk is előttük. Mindent megtesznek, hogy a honvágy (homesickness) elviselhetővé legyen rájuk nézve. Jegyeket küldenek hangversenyekre, fölolvassókra. Elviszik kirándulásokra, meghívadják vidékre két-három napi tartózkodásra. És mindezt anélkül, hogy valamit várnának érte. Igaz, hogy ők más-ként értik a vendéglátást, mint minálunk. Itt ha vendégségbe megyünk, elrontjuk rendszerint a gyomrunkat, annyi mindenfélével teletömnek bennünket; ott, ha öt órai teára voltunk hivatalosak, a szalonban ittuk meg pár süteménnyel.

Persze az általános téma a találkozásokkor Magyarország volt és hogy mit csinálunk Edinburghban, hogy tetszik a skót főváros. Sokkal találkozunk olyannal, aki Magyarországon is járt már és elragadtatással beszélt Budapest szépségeiről, de Edinburghot azért szebbnek tartotta. Sokan csak Wienig¹⁷ utaztak, mert ott, amint egy előkelő ismerősünk beszélt, a szállodások lebeszéltek őket, hogy ne menjenek Magyarországba, mert ott a közbiztonság még nagyon ázsiai. Mi aztán buzdítottuk őket, hogy csak jöjjenek, pisztoly nélkül is lehet már sétálni Budapesten és vidéken is.

A magyar történelem kiváló alakjai közül, ha többet nem, Kossuthot és Jókait mindenki ismerte. A magyar emigránsokról beszélt Macdonald úr, a

hivatalos megbízottjaként vett részt a pápai kollégium 1931. szeptember 5–7-én tartott 400 éves évfordulós ünnepségén. Dr. Webster James Macdonald... = Dunántúli Protestáns Lap 42 (1931) 36. sz. (szeptember 6.) 159.

¹⁶ dinner (angol) = ebéd, vacsora (a két főétkezés elnevezése)

¹⁷ Bécsig

magyar diákok főpatronusa,¹⁸ hogy ő még kisgyermek volt és világosan emlékszik rá, hogy amikor a londoni hajón megérkeztek a magyar emigránsok, a partraszállás után mind leborultak a földre és megcsókolták Skócia földjét, azután pedig a bizottság tagjait.¹⁹

Olvasni rendeteget olvasnak. És mi ezt kihasználtuk. Beszereztük a Magyarországról írott legjobb angol munkákat és odakölcsönöztük nekik, hadd szerezzenek helyes értesüléseket rólunk. Akkor jelent meg Riedl Frigyes gyönyörű nyelven megírt magyar irodalomtörténete²⁰ egy előkelő londoni kiadónál, Győry Ilona és férje fordításában, ebből sokan megszerették Aranyt és Petőfit és nagyon csodálkoztak, hogy Madách nagy munkája még mindig nincs lefordítva angolra. A városi nyilvános könyvtárban megnéztük a Jókai köteteket és láttuk, hogy némelyik két példányban is meg van és igen kopottak, ez mind a használatot mutatta.

Ismerik a viszonyt, amelyben vagyunk Ausztriával, de ők is nagyon érzékenyek, ha mások összetévesztik őket az angolokkal. A kollégám egyszer azt találta mondani, hogy nagyon jól érzi magát Angliában. Azt kérdezte erre tőle az egyik lelkes skót: „hogyan érzi magát a császáruk?” Igen, a múltat nem lehet elfelejteni, ők is véres csatákat vívtak országuk függetlenségéért. Angliával ma is büszkén vallják magukat skótoknak és minden skót szíve feldobog, ha azt látja, hogy a nagy brit birodalom kiválóbb állásait skótok töltik be. Dicsekedve említették, hogy ép[p]en akkoriban két miniszterelnök is skót volt; a canterburyi és a yorki érsekségben, Anglia két legelőkelőbb papi állásában szintén skót ült és úgy örültek, amikor elmondtam nekik, hogy Walter Scott,²¹ Burns,²² Carlyle²³ mind olvashatók magyar nyelven is, hogy mi is

¹⁸ főpatronus (magyar-latin) = fő pártfogó

¹⁹ Kossuth Lajos és 50 fős kísérete 1851. október 23-án érkezett Angliába, ahol őket, mint a szabadság bajnokait üdvözölték. Az 1859. évi osztrák-olasz-francia háború előtt Kossuth az angliai és skóciai nagyvárosokban is felolvasásokat tartott. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. VI. Bp., 1899. 1103–1104.

²⁰ Frigyes Riedl: A history of Hungarian literature. London, 1906.

²¹ Walter Scott (Edinburgh, 1771. augusztus 15. – Abbotsford, 1832. szeptember 21.) skót költő, regényíró, az angol nyelvű romantika kimagasló alakja. Magyarul pl. Scott Walter: Carlyle. Ford. Baráth Ferenc. Bp., 1895.

²² Robert Burns (1759. január 25. – 1796. június 21.) költő, dalszerző, Skócia nemzeti költője, művei skót népi nyelven és angolul jelentek meg. Kultusza a XIX–XX. században is jelentős volt Skóciában és a világon szétszóródott skót közösségekben.

tudjuk, mi a Highland (fennföld), ahol Burns szavaival „nőnek a hősök, bátrak, nemesek”, ahol van „agg bérc, hóval koronás, zöldrétek alatt és mély hegyszakadás”.

Szeretik is a szabad természetet. Szombaton nincs előadás az iskolákban, akkor minden diák a játszótérre megy labdázni és golfozni. S nem csupán [a] diákok, hanem [a] felnőttek is. A mi theol. akadémiáknak volt külön golf klubja és annak a játszmaiban az egyik tanárunk is állandóan részt vett. Ezért aztán egészségesek, ha kacagnak és ezt gyakran teszik, csak úgy harsog a terem. Azt a szónokot szeretik legjobban, aki előadását humoros történetekkel tudja illusztrálni. De el tudnak merülni a komoly dolgokba[n] is. Megfigyeltem a városi nyilvános könyvtárban az olvasókat, miket olvastak; volt ott minden tudományszak képviselve. Az én házigazdám, pedig csak egyszerű postás volt, háromszáz kötetes magánkönyvtárral rendelkezett és a Shakespeare példánya nagyon kopott volt a sok használatból.

Vasárnap teljes munkaszünet van. A diákoknak is azért van szünetjük szombaton, hogy vasárnap jusson idejük a lélek dolgaival foglalkozni. Különös az a csönd, amikor a hétköznapiak lármája után vasárnap alig-alig látni tizenegy óráig embert az utcákon, akkor aztán megindul az emberáradat a templomokba. Vasárnap nincs posta, nincs újság, az üzletek zárva. Vasárnap csak reggel és késő este indul egy vonat Londoba és a főbb városokba, különben minden forgalom szünetel.

Sokan rájuk fogják az angolokra és a skótokra is, hogy a vallásosságuk csak képmutatás. Megengedem, vannak közöttük képmutatók is, de a többségnél él a szívekben is a hit; nem csupán az ajkak tesznek bizonyosságot, hanem az élet is. Mutatja ezt áldozatkészségük. Náluk az államegyházat (established church) kivéve az államtól egyetlen egyház sem kap semmiféle segítséget, és mégis folytonosan előbbre haladnak. Az emberek, érezvén a

²³ Thomas Carlyle (Ecclefechan, Dumfries skót grófság, 1795 dec. 4. – Chelsea, 1881 febr. 5.) a legkiválóbb angol történetírók egyike, az edinburghi egyetemen teológia helyett mennyiségtani és nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozott. Skóciában, majd Londonban tanított és szegényen élt, de házassága lehetővé tette, hogy előbb skóciai kis birtokán, majd 1833 óta Chelseaben, London mellett, teljesen a tudománynak élt. Műveit magyarra is lefordították. Például: A francia forradalom 1–3. Ford. Baráth Ferenc. Bp., 1875–1878. Működéséről: GAÁL Jenő: Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Bp., 1897. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből)

hitnek drága voltát, tudnak azért áldozni is. Egyházi adó nincs és az önkéntes adakozás nem csupán az otthoni szükségleteket fedezi, hanem jut belőle minden évben pár millió korona a külmisszió céljaira is.

Minden nagyobb városban, amelyen keresztül utaztunk, találkoztunk magyarokkal, úgy itt is. Kollégiumunkban a zenetársaság fölolvasó ülést tartott, melyen egy rendkívüli módon magyar kiejtéssel beszélő úr tartott előadást a romanticizmusról és többek között említést tett Jókai nevééről is s nevét egész helyesen ejtette ki; kollégám azonnal odasúgott, hogy ez bizonyosan magyar és nem csalódtunk: Bach B. Albert,²⁴ az edinburghi előkelő körök kedvelt énektanára magyarországi származású. Kora gyermekségében elkerült Magyarországból, először festőnek készült és Olaszországban tanult, azután pedig énekesnek képezte ki magát és jó ideig a milánói Scalaban játszott; a 90-es években a mi Operánkban is vendégszerepelt. Könyvei az énektanítás módszeréről igen kapósak és több kiadásban forognak közkézen. Felesége wieni zongoraművésznő. Már 28 év óta élnek Edinburghban és fényes tehetségükkel, rokonszenves egyéni tulajdonságaikkal nagyon szép állást vívtak ki maguknak.

A skót konyháról is kellene valamit mondanom, mert tudom, a hölgyek nagyon érdeklődnek ez iránt. Ettünk sok furcsa nevű ételt, pl. cocky-leeky²⁵ és nekünk nagyon ízlett. Jónak találtuk a porridge-ot is, a zabkását. A különböző puddingok pedig egyenesen kitűnőek voltak. Sajnálattal nélkülöztük azonban a főzeléket. Mi kibékültünk az ő szakácsművészetükkel, ellenben ők nemigen rajongtak a magyarért. Kaptunk kétszer hazait és megkínáltuk ekkor a diákismerőseinket. A friss és jól emlékszem rá, nagyon ízletes disznótori aprólékból alig mertek enni. Mi azonban ezért egyáltalán nem haragudtunk, úgy voltunk, mint Az elnémult harangok²⁶ magyar diákjai Utrechtben, örültünk, hogy olyan kényes gyomrúak és nekünk kell elfogyasztani a finom magyar specialitásokat és bizonyos kárörömmel szemléltük, hogy hogyan ették

²⁴ Albert Bernhard Bach (1844–1912) magyar származású edinburghi ének-zenetanár, angolul több műve látott napvilágot. Például: *The principles of singing. A practical guide for vocalists and teachers. With vocal exercises.* Edinburgh, Blackwood, 1894.

²⁵ cocky-leeky = csirkéből, hagymából, póréhagymából, rizsből és reszelt sárgarépából készült, borssal és sóval ízesített leves

²⁶ A számos kiadást megért regény, amelyre céloz: RÁKOSI Viktor: *Elnémult harangok.* Bp., Franklin, 1905.

jobb ügghöz méltó igyekezettel a vajás kenyérből és nyers, érett paradicsomszeletekből álló skót sandwichet. Az édességet rendkívül szeretik, nincs is tán több ország a föld kerekén, hol annyi rossz fogat, illetve műfogat lehetne látni, mint Skóciában.

Nem vagyok idegen-imádó, nem is hunytam be szememet a hiányok előtt, de mondhatom, életem legszebb emlékei közé tartoznak azok, melyeket itt, a vidám tekintetű, aranyos szívű skótok között szereztem. Amiket itt elmondtam, azok mind csak külső események, de ki mondhatná el azokat a hatásokat, amelyeket bensőnkben nyerünk. Ki tudná szavakba önteni a pillanatokat, amikor a lelkek megtermékenyülnek, amikor látásokat látunk, amikor a múlt nagy szellemei mintegy megelevenednek és elmondják megbízásaikat. És Skócia múltja telve van nagy tanulságokkal. Voltak ennek a kis országnak rettenthetetlen hősei, voltak kiváló államférfiai, bölcselői, Istentől ihletett profétái, lángszavú prédikátorai.

Mikor ott ültem az egyetemi könyvtár pincehelyiségében, mellettem a nagy okmánytárak, benépesedett a csendes helyiség, a villanykörte elhalványult és ott vonultak el egymás után szemem előtt Skócia történetének szereplői. Kerestem az értelmét, hogy tud ez a kicsiny nemzet oly sokat dolgozni, oly sokat áldozni a tudomány, a humanizmus, a művészetek oltárán és egy címer köriratában találtam meg a nagyságnak, az erőnek a nyitját. Edinburgh címerében van a CXXVII. Zsoltárból egy idézet: *Nisi Dominus, frustra, ha az Úr nem építi házat, hiába fáradoznak az építők.*²⁷

Beláttam, hogy a nagyság titka úgy egyesek, mint a nemzetek életében az, ha Istenre bízzák magukat. Beláttam, hogy az Úrnak félelme tényleg a bölcsesség kezdete. Mikor értjük ezt meg mi magyarok is!?

²⁷ Az idézett hely teljes szövege latinul: *Nisi Dominus aedificaverit domum in vanum laboraverunt qui aedificant eam, nisi Dominus custodierit civitatem frustra vigilavit qui custodit.* Károli fordításában: *Ha az úr nem építi a házat, hiába dolgoznak azon annak építői. Ha az Úr nem őrzi a várost, hiába vigyáz az őrizz.*